

NADA GROŠELJ¹

Mark Tulij Ciceron: *O prerokovanju: prva knjiga*

Izvleček: V prvi knjigi razprave *O prerokovanju* predstavi Ciceron argumente, ki govorijo prerokovanju v prid, medtem ko jih v drugi sistematično pobije. Kot glavne zagovornike preroške zmožnosti navaja stoike, ki so jo sprejemali in branili kot del svojega filozofskega sistema. Stoiške argumente v prvi knjigi polaga na jezik svojemu mlajšemu bratu Kvintu, protiargumente v drugi knjigi pa sebi samemu. Pričujoči izbor iz prve knjige prikaže glavne antične argumente v prid obstoju preroške zmožnosti, obenem pa prinaša zanimive izkušnje samega avtorja in anekdote, ki so v njegovem času krožile po antičnem svetu.

Ključne besede: rimska književnost, prerokovanje, stoicizem, avgurstvo, avspicije

UDK: 292.11: 821.124

Marcus Tullius Cicero: *On Divination: Book 1*

Abstract: Book 1 of Cicero's treatise *On Divination* presents arguments in favour of the existence of divination, which are then systematically refuted in Book 2. As the chief apologists for divination Cicero quotes the Stoics, who accepted and defended it as a part of their philosophical system. The Stoic arguments in Book 1 are expounded by the author's younger brother, Quintus, while the counterarguments in Book 2 are uttered by the author himself. The present selection from Book 1 provides the ancients' main arguments in favour of divination, as well as the author's personal experience and contemporary anecdotes.

Key words: Latin literature, divination, Stoicism, augury, auspices

¹ Dr. Nada Grošelj je samostojna prevajalka. E-naslov: nada-marija.groselj@guest.arnes.si.

Mark Tulij Ciceron (106–43 pr. Kr.), najpomembnejši rimski govornik in prozni pisec, je začel pisati filozofske razprave v petdesetih letih, njegovo najplodnejše filozofsko obdobje pa so bila leta 46–44 pr. Kr. V ta čas sodi tudi razprava *O prerokovanju* (*De divinatione*), ki je vsaj deloma nastala že pred smrtjo Julija Cezarja 15. marca 44 pr. Kr., po tem dogodku pa jo je avtor še dokončno uredil in objavil. Delo sestavljata dve knjigi: po kratkem predgovoru v prvi knjigi Ciceron takoj preide na pogovor, ki naj bi ga imel z mlajšim bratom Kvintom na svojem podeželskem posestvu v mestecu Tuskul nedaleč od Rima, in se zadrži pri njem vse do konca druge knjige. Kvint Tulij Ciceron (102–43 pr. Kr.), sposoben vojak in uradnik, je namreč prav tako gojil široka literarna zanimanja, toda njegova dela (vemo na primer, da je napisal štiri tragedije) se niso ohranila.

Kot v drugih filozofskih spisih Mark Ciceron tudi tokrat črpa argumente predvsem iz grških virov, vendar jih razvija po svoje ter osvetljuje z zgledi iz zakladnice lastnih izkušenj in razgledanosti. Čeprav se je v filozofiji v splošnem najbolj nagibal k Novi Akademiji, ki je trdila, da je zanesljivo vedenje nemogoče in da je moč doseči kvečjemu praktično prepričanje, utemeljeno na verjetnosti, je bil dejansko eklektik, ki je ob vsakem vprašanju primerjal poglede različnih grških šol in sprejel tistega, ki se mu je zdel najrazumnejši. O vprašanju prerokovanja je temeljito preučil vso obstoječo literaturo od Ksenófana iz Kolofona, grškega filozofa in pesnika v Mali Aziji iz 6. stoletja pr. Kr., ki je zanikal preroško zmožnost, pa do lastnega sodobnika peripatetika Kratípa; zajel je nauke pitagorejcev, sokratikov, peripatetikov, epikurejcev in stoikov. Na osnovi tega se je dokopal do mnenja, da je splošno sprejeta vera v možnost prerokovanja zgolj praznoverje. Vedeževalec je bil sicer tudi sam, kajti leta 53 pr. Kr. je bil izvoljen v prestižni kolegij avgurjev, uradnih rimskih vedeževalcev, ki so razbirali znamenja iz obnašanja ptic in bili naprošeni za nasvet pred vsakim pomembnim vojaškim ali javnim dogodkom. Toda avgurskih obredov in opravljanja avspicij (branja znamenj) ni zagovarjal zato, ker bi verjel v njihovo preroško moč, ampak zato, ker se mu je zdelo taktično ohranяти tradicionalne obrede in ceremonije.

Tako Ciceron v prvi knjigi razprave *O prerokovanju* predstavi argumente, ki govorijo prerokovanju v prid, medtem ko jih v drugi sistematično pobije. Kot glavne zagovornike preroške zmožnosti navaja stoike, ki so jo sprejemali in prepričljivo branili kot del svojega filozofskega sistema, češ da bogovi do ljudi niso brezbrizni in da jim potemtakem pošiljajo znamenja prihodnjih dogodkov (1,38,82–83). Stoiške argumente v prvi knjigi, zvečine prevzete iz spisov njegove-

ga prijatelja in učitelja, grškega zgodovinarja, učenjaka in stoiškega filozofa Pozejdónija (ok. 135–ok. 50 pr. Kr.), je položil na jezik bratu Kvintu, protiargumente v drugi knjigi (ki se kajpak izkažejo za močnejše) pa sebi samemu. Pričujoči izbor iz prve knjige prikaže “Kvintove” glavne misli (o delitvi prerokovanja v naravno in umetno, o dokazih, zakaj preroška zmožnost mora obstajati), obenem pa prinaša zanimive izkušnje samega avtorja in anekdote, ki so v njegovem času krožile po antičnem svetu.

PREDGOVOR

Že od herojskih časov smo priče starodavnemu mnenju, ki mu v en glas pritrjujejo tako Rimljani kot vsa tuja ljudstva: da obstaja med ljudmi neka preroška zmožnost, ki jo Grki imenujejo *μαντική*, slutnja in vednost o prihodnosti. Veličastna in koristna zmožnost je to, če le res obstaja, kajti z njo se človeška narava lahko najbolj približa moči bogov. In kakor smo se mi Rimljani še v marsičem odrezali bolje od Grkov, so naši predniki tudi ime te žlahtne veščine izpeljali iz “bogov”, Grki, kot razlaga Platon, pa iz “blaznosti”.² [1,1]

Nobenega ljudstva ne poznam, ki bi bilo preveč omikano in učeno ali pa presurovo in prebarbarsko za prepričanje, da se prihodnost kaže v znamenjih in da jo nekateri morejo spoznati in napovedati. Če sežem po poroštvo k najbolj oddaljenim ljudstvom: Asirci, ki so prebivali na širnih planjavah in se jim je nebo na vseh straneh odpiralo v daljo, so prvi opazovali poti in gibanja zvezd, in ko so si jih zabeležili, so poznejšim rodovom predali dognanja, kakšen pomen imajo ta gibanja za vsakega posameznika. Med njimi so Kaldéjci – imena niso dobili po izrazu za svojo umetnost, ampak po svoji narodni pripadnosti³ – z dolgotrajnim opazovanjem zvezd baje razvili tako izvedenost, da znajo vsakomur napovedati, kaj se mu bo pripetilo in za kakšno usodo je rojen. [1,2]

To umetnost so s časom, v vekovih domala brez števila, bojda usvojili tudi Egipčani. Kilikijci, Pizidijci in njihovi sosedje Pamfilijci, ki sem jih celo sam

² iz “*bogov*” ... iz “*blaznosti*”: Latinski izraz za preroški dar ali umetnost, *divinatio*, je posredno izpeljan iz latinske besede *divi* “božanski, bogovi”. Grški izraz za preroški dar, *μαντική*, pa naj bi se po Platonovem dialogu *Fajdros* (244c) sprva glasil *μανία* “blazneča (veščina)”, iz *μανία* “blaznost”, in se razvil v *μαντική* šele s poznejšim vrivkom črke *tau*.

³ Kaldéjci ... po svoji narodni pripadnosti: Ciceron dodaja to pripombo, ker je beseda *Chaldaei* sčasoma postala že sopomenka za “astrologe”. Kaldeja je bila jugozahodni del Babilonije od Evfrata do Arabske puščave. Njeni prebivalci Kaldejci, vladajoči sloj med Babilonci, so sloveli po izvedenosti v astronomiji, astrologiji in vedeževanju.

upravljal,⁴ menijo, da se prihodnost s povsem zanesljivimi znamenji oznanja v [1,3] letu in petju ptic. In nenazadnje, kdaj je poslala Grčija kakšno kolonijo v Ajolijo, Jonijo, Azijo, na Sicilijo ali v Italijo brez pitijskega, dodónskega ali Amonovega izreka?⁵ Kdaj se je spustila v vojno brez nasveta bogov?

[2,3] Niti javno niti zasebno prerokovanje pa nikoli ni bilo omejeno na en sam način. Koliko načinov je gojil samo naš narod, da o drugih ne govorim! Po izročilu že Rómul, oče našega mesta,⁶ tega ni zgolj ustanovil na ptičje znamenje, ampak je bil tudi sam izvrsten avgur.⁷ Za njim so se zatekali k avgurjem še vsi drugi kralji, a tudi po njihovem izgonu se Rimljani ne v miru ne v vojni nobene- ga javnega podjetja niso lotili brez avspicij. In ker se jim je zdelo, da je pri iskanju ugodnih znamenj in božjih svétov ter pri tolmačenju in odvrčanju nenaravnih znamenj [*monstra*] zelo učinkovita veda haruspeksov,⁸ so pričeli uvajati vso to znanost iz Etrurije, da ne bi bilo videti, kot da so kako vrsto prerokovanja zanemarili.

ZAGOVOR OBSTOJA PREROŠKE ZMOŽNOSTI, POLOŽEN V USTA AVTORJEVEMU MLAJŠEMU BRATU KVINTU

Dva načina prerokovanja

[6,11] Obstajata namreč dva načina prerokovanja, od katerih temelji prvi v umetnosti [6,12] in drugi v naravi. Le katero ljudstvo ali skupnost se ne meni za napovedi drobo- gledov, razlagalcev nenaravnih prikazni ali bliskov, avgurjev, astrologov ali izre-

⁴*ki sem jih celo sam upravljal*: Ciceron je leto dni, od poletja 51 do poletja 50 pr. Kr., upravljal provinco Kilikijo na južni obali Male Azije nasproti Cipra. Pokrajina Pamfilija je ležala na južni obali Male Azije zahodno od Kilikije, Pizidija pa severno od Pamfilije.

⁵*brez pitijskega, dodónskega ali Amonovega izreka*: Mišljena so naslednja znamenita preročišča starega sveta: 1. Apolonovo preročišče v Delfih, kjer je, sedeč na trinožniku, prerokovala svečenica Pítija; 2. Zevsovo preročišče v epirski Dodóni, kjer so razbirali prerokbe iz svetega hrasta (morda iz šumenja listja), tolmačili pa so jih praprebivalci Dodone, svečeniki Σελλοί; 3. preročišče egiptovskega boga Amona, ki so ga Grki poznali in častili pod imenom Zevs Amon, v oazi Siva v Libijski puščavi.

⁶*Rómul, oče našega mesta*: v rimski mitologiji Remov brat dvojček, sin vojnega boga Marsa. Leta 753 pr. Kr. naj bi ustanovil Rim in postal njegov prvi kralj.

⁷*avgur*: Avgúr je bil v Rimu vedeževalski svečenik, ki je opazoval let, oglašanje in zobanje ptic ter iz teh znamenj razbiral, ali bogovi odobravajo nameravano dejanje ali ne.

⁸*haruspeksov*: Harúspeks je bilo ime za vedeževalce etruščanskega izvora (po pomembnosti tekmece uradnih rimskih prerokovalcev, avgurjev), ki so razlagali voljo bogov iz drobovja žrtvenih živali, čudežnih znamenj in bliskov.

kov preročišč (vse to temelji skoraj izključno v umetnosti), ali pa sanj ali videnj⁹ (to dvoje velja za naravno)? Pri teh metodah je po mojem mnenju treba raziskovati bolj izid kot pa vzrok. Dejansko namreč obstaja neka naravna moč, ki označja prihodnje dohodke – zdaj z dolgotrajnim opazovanjem znamenj, zdaj po nekakšnem božanskem vzgibu in navdihu.

Avspicije

Res, kako zanesljive so bile vaše avspicije!¹⁰ Dandanes, oprosti, pa jih rimski [15,25] avgurji ne obvladajo, medtem ko jih ohranjajo Kilikijsci, Pamfilijsci, Pizidijsci in Likijci. Kaj bi sploh omenjal najinega gostinskega prijatelja, znamenitega in [15,26] vrlega kralja Dejótara, ki se ničesar ne loti brez ugodnega znamenja? Nekoč je načrtoval potovanje in zanj že uredil vse potrebno, vendar se je vrnil s poti, ker ga je posvaril orlov let – in točno naslednje noči se je soba, kjer bi prenočeval, ko bi nadaljeval pot, zrušila. Sam mi je pripovedoval, da se je zato mar- [15,27] sikdaj predčasno vrnil s potovanja, čeprav je bil na poti že lepo število dni. Sicer pa se je resnično izkazal, ko ga je Cezar kaznoval z izgubo tetrahije, kraljestva¹¹ in denarja: zatrdil je, da kljub temu ne obžaluje avspicij, ki so mu ob pridružitvi Pompeju napovedale srečo, saj je s svojim orožjem branil avtoriteto senata, svobodo rimskega naroda in čast imperija; ptice, po nasvetu katerih je sledil dolžnosti in poštenju, so mu dobro svetovale, kajti njemu je bilo dobro ime pomembnejše od imetja. Ta mož po mojem mnenju pravilno tolmači znamenja.

Pri nas pa se uradniki zatekajo k izsiljenim avspicijam,¹² saj piščancu, ki zoba ponujeno pičo, nujno pade iz kljuna kaka drobtinica. Ker pa imate vi [15,28] avgurji zapisano, da nastane ugodno znamenje [*tripudium*], če pade kaj jedi na tla, imenujete polnoveljavno znamenje [*tripudium solistimum*] tudi tisto izsi-

⁹ *videnj*: izvorno *vaticinatio*. Ta izraz v našem spisu označuje prerokbe ljudi, ki so v zamaknjenosti ali v duševnem razburjenju.

¹⁰ *vaše avspicije*: Ciceron je bil izvoljen v avgurski kolegij leta 53 pr. Kr. Kvint primerja stanje avgurstva v letu 53 s stanjem v letu 44, ko se odvija ta dialog.

¹¹ *tetrahije, kraljestva*: Dejotar je bil tetrah Galacije in kralj Male Armenije.

¹² *k izsiljenim avspicijam*: V 2. knjigi (2,34,71–2,35,73) Ciceron pojasnjuje, da bi lahko govorili o božjih znamenjih kvečjemu, ko bi bili sveti piščanci, iz katerih zobjanja so prerokovali, na svobodi. Ker pa so jih do obreda imeli lačne zaprte v kletki, so se na ponujeno pičo lahko odzvali le na en način: lotili so se je tako hlastno, da jim je med zobanjem letela iz kljuna po tleh, kar je veljalo za dobro znamenje.

ljeno, o katerem sem govoril. In tako so, kot toži modri Katon,¹³ zaradi brezbriznosti kolegija prenekateri avguriji in prenekatero avspicije povsem zamrli in zatonili.

- [16,28] Njega dni se Rimljani niti v zasebnem življenju niso lotili skoraj nobenega večjega podjetja brez ugodnega znamenja. O tem še danes priča ustanova "ženitnih posrednikov" [*nuptiarum auspices*], čeprav so že izgubili svoj prvotni pomen in ohranili zgolj ime. Kakor zdaj razbiramo pomembne stvari iz drobovja (čeprav tudi to nekoliko manj kot nekoč), so jih namreč tedaj s pomočjo ptic. Z brezbriznostjo do neugodnih znamenj tako zabredemo v dejanja, ki prinašajo
- [16,29] jo nesrečo in nasprotujejo avspicijam. Publij Klavdij, sin Apija Slepega, in njegov kolega Lucij Junij sta denimo pogubila ogromna mornariška oddelka,¹⁴ ko sta izplula v nasprotju z znamenji. Enako se je godilo Agamemnonu, kajti ko so Grki pričeli

jezno med seboj hrumeti, vidce devati v nič,
zapove odhod, kot hoče ljudski glas, a noče ptič.¹⁵

Umetna in naravna metoda prerokovanja

- [18,34] Zato pritrjujem mislecem, ki so opredelili dva načina prerokovanja: enega, pri katerem uporabljamo umetnost, in drugega, kjer je ne. Umetnosti se namreč poslužuje, kdor sklepa o novih dogodkih, potem ko se je z opazovanjem poučil o preteklih. Brez nje pa so tisti, ki zaslutijo prihodnost brez pomoči razuma ali sklepanja, brez opazovanja in beleženja znamenj, ampak z nekakšno razvnetostjo ali neoviranim, svobodnim gibanjem duha. To se rado dogaja v sanjah in včasih pri prerokovanju v zamaknjenosti, kar so počeli Bakis iz Bojotije, Krečan

¹³Katon: Mark Porcij Katon starejši (234–149 pr. Kr.), rimski politik, govornik in književnik, začetnik latinske proze. V Ciceronovem filozofskem dialogu *Katon starejši o starosti* (*Cato Maior de senectute*) nastopa kot glavni sogovornik. Delo, v katerem je zapisal to pritožbo, ni znano.

¹⁴sta ... pogubila ogromna mornariška oddelka: v prvi punski vojni leta 249 pr. Kr. Nekoliko nadrobnejši opis ponuja Ciceron v spisu *O božji naravi* (*De natura deorum*) 2,3,7: Publij Klavdij, eden od konzulov za tisto leto, je svete piščance, ko niso hoteli zobati, ukazal utopiti s posmehljivimi besedami, naj pač pijejo, če nočejo jesti; nato je njegovo brodovje utrpelo hud poraz. Drugi konzul, Lucij Junij, ki prav tako ni upošteval avspicij, pa je izgubil brodovje v viharju.

¹⁵jezno med seboj hrumeti ... a noče ptič: najbrž iz drame *Orest v suženjstvu* (*Dulorestes*) Marka Pakúvija (ok. 220–130 pr. Kr.), enega največjih rimskih tragiških pesnikov, satirika in slikarja, nečaka pesnika Enija

Epiménid ali eritrejska Sibila.¹⁶ V to skupino moramo šteti tudi izreke preročišč – ne tistih, ki jih izvlečemo izmed enakomerno premešanih žrebnih deščic,¹⁷ ampak izreke, ki bruhnejo na plan po božanskem vzgibu in navdihu. Pa tudi žreb-
bov samih ne gre omalovaževati, če jim daje veljavo častitljiva starost kot denimo tistim, ki jih je po izročilu rodila zemlja;¹⁸ kljub vsemu namreč mislim, da je z božjim posredovanjem mogoče izvleči žreb, ki se ujema z dogodki. Ljudje, ki razlagajo vse te pojave kakor gramatiki¹⁹ pesnike, se bržčas najbolj približajo pre-
roškemu daru tistih, katerih besede tolmačijo.

Naravno prerokovanje

Da spregovorim še o naravni preroški zmožnosti: že vrabci čivkajo, kaj je prero- [19,37]
koval pitijski Apolon Krojzu,²⁰ Atencem, Špartancem, Tegejcem, Argejcem ali Korinčanom. Hrizíp²¹ je zbral nešteto božjih izrekov, vse podprte z zanesljivimi poroki in pričami. Ker so ti vsi dobro znani, jih bom pustil ob strani, v svoj prid pa povedal le eno: delfsko preročišče nikoli ne bi bilo tako množično obiskano in slavno, niti natrpano s tolikšnimi darovi vseh ljudstev in kraljev, ko ne bi vsaka

¹⁶ *eritrejska Sibila*: Herófila, imenovana “eritrejska” po svojem rojstnem mestu Eritreja. To je najstarejša Sibila, o kateri pripoveduje legenda, saj naj bi že pred trojansko vojno prerokovala trojanski kraljici Hékabi (latinsko Hékubi). Naposled naj bi se preselila v Kume v Italiji.

¹⁷ *izmed enakomerno premešanih žrebnih deščic*: Lesene žrebne deščice ali paličice z napisanimi izreki so hranili v svetiščih (zlasti v Ceru in Prenestu) in uporabljali pri prerokovanju. Kak deček jih je premešal in prosilcu nato privzdignil eno kot prerokbo.

¹⁸ *tistim, ki jih je po izročilu rodila zemlja*: hrastove deščice z besedami, vrezanimi v starinski pisavi, ki so jih uporabljali v Fortuninem svetišču v Prenestu. V Ciceronovem času so prenestinski žrebi še vedno sloveli, medtem ko je bila drugod ta metoda vedeževanja že iz rabe. Po izročilu jih je našel Prenestinec Numerij Sufustij: v sanjah je večkrat dobil ukaz, naj razkolje kremenito skalo na določenem kraju, in ko je to storil, so iz nje skočili žrebi. V istem času je iz neke oljke na mestu, kjer je pozneje stalo Fortunino svetišče, pritekel med, zato so iz njenega lesa izdelali skrinjo, v kateri so jih shranili. (*O prerokovanju* 2,41,85–87)

¹⁹ *gramatiki*: Latinski izraz *grammaticus* (iz grškega γράμματικός) ne označuje le slovníčarja ali jezikoslovca, ampak tudi strokovnjaka za književnost.

²⁰ *kaj je prerokoval pitijski Apolon Krojzu*: Lidijski kralj Krojz je vprašal delfsko preročišče, ali naj napade Perzijo, in dobil odgovor, da bo, če prekorači reko Halis – mejo svojega ozemlja –, uničil veliko kraljestvo. To ga je opogumilo k napadu, toda kraljestvo, ki naj bi ga doletelo uničenje, se je izkazalo za njegovo lastno.

²¹ *Hrizíp*: grški stoiški filozof (ok. 280–207 pr. Kr.), čigar obsežni spisi (danes izgubljeni) so zaokrožili stoicizem v notranje povezan in logičen nauk ter postali priznani kot stoiška ortodoksija

[19,38] doba na lastni koži preskusila resničnosti njegovih izrekov. Vendar tako že dolgo ne prerokuje več. Kakor mu torej slava dandanes zamira, ker zamira resničnost njegovih izrekov, tudi takrat ne bi uživalo tolikšnega slovesa, ko ne bi govorilo najstrožje resnice. Morda je podzemski vpliv, ki je razvnel Pitijo z božanskim navdihom, sčasoma presahnil, kakor vidimo, da so presahnile in se posušile nekatere reke, ali pa skrenile in zavile v druge struge. Ampak razlagaj si to, kakor ti drago – saj gre za resnično trd oreh –, samo priznaj dejstvo, ki ga ne moremo zanikati brez pretresa za vso zgodovino: da je to preročišče dolga stoletja govorilo resnico.

Prerokovanje iz sanj

[20,39] Toda pustiva izreke preročišč in preidiva k sanjam. V svoji razpravi o tem predmetu je Hrizip, enako kot Antípater,²² napaberkoval kup malenkostnih sanj; njihove razlage, v katerih sledi Antifóntovemu²³ načinu tolmačenja, sicer razodevajo razlagalčevo ostroumnost, vendar bi veljalo uporabiti tehtnejše primere. Kakor beremo pri Filistu²⁴ – učenem in skrbnem možu, za povrh pa še sodobniku časov, ki jih opisuje –, se je materi Dionízija, poznejšega sirakuškega tirana, medtem ko ga je nosila v trebuhu, sanjalo, da je rodila majhnega satira. Razlagalci čudežnih znamenj, ki so se na Siciliji tedaj imenovali “galeoti”, so ji po Filistovih besedah napovedali, da bo otrok užival v Grčiji veliko slavo in da ga bo dolgo spremljala sreča.

Hanibalove sanje

[24,48] Vrniva se k sanjam. Celij²⁵ piše, da je Hanibal hotel odnesti zlat steber iz svetišča lacinijske Junone, ker pa ni bil prepričan, ali je iz masivnega zlata ali zgolj pozlačen, ga je prevrtal. Ob dognanju, da je ves iz zlata, ga je sklenil odnesti, toda v snu se mu je prikazala Junona, mu to prepovedala in zagrozila, češ da mu bo sicer vzela še tisto oko, na katero je dobro videl. Kot pameten človek ni preziral svari-

[24,49] la, zato je dal iz zlatih opiljkov izdelati junico in jo postavil na vrh stebra. Še eno zgodbo najdemo v Silénovi²⁶ grški zgodovini, ki ji sledi Celij (Silen je popisoval Hanibalovo življenjsko pot z veliko skrbnostjo): po zavzetju Sagunta se je

²² Antípater: Na čelu stoiške šole je nasledil Diogena iz Babilona. Vrhunec njegovega delovanja je bil ok. leta 144 pr. Kr. v Tarzu.

²³ Antifóntovemu: Antifón je bil Atenec iz 5. stoletja pr. Kr., sofist in avtor sanjskih bukev.

²⁴ pri Filistu: Filist je bil grški zgodovinar, rojen ok. leta 435 pr. Kr. v Sirakuzah.

²⁵ Celij: Lucij Célij Antípater, rimski zgodovinar iz 2. stoletja pr. Kr., je napisal zgodovino druge punske vojne.

Hanibalu sanjalo, da ga je Jupiter poklical na zborovanje bogov, mu ob prihodu ukazal napasti Italijo in mu dal za vodnika enega izmed božjih zborovalcev. Pod njegovim vodstvom je Hanibal z vojsko odrinil na pohod. Vodnik mu je zapovedal, naj se ne ozira nazaj, vendar naposled ni več zdržal in silna želja ga je zanesla, da se je ozrl. Ugledal je orjaško in strahotno zver, ovito s kačami; koder je stopala, je prevračala vse drevje, grmovje in hiše. Strmeč je Hanibal vprašal boga, kaj je ta strašna pošast, in oni je odvrnil, da je opustošenje Italije; zapovedal mu je, naj gre naprej, s tem, kaj se dogaja zadaj in za njegovim hrbtom, pa naj si ne beli glave.

Sokratovo videnje smrti

Pri Platonu srečamo Sokrata, ko v ječi pripoveduje prijatelju Kritonu, da bo [25,52] moral čez tri dni umreti, saj je v sanjah videl žensko izjemne lepote, ki ga je poklicala po imenu in izrekla tale Homerjev stih:²⁷

dva dni, kvečjemu tri, pa domá bom, v Ftii grudati.

Kakor je rekel, tako se je po zapisih tudi zgodilo. Sokratov učenec Ksenofónt (res sijajen in velik mož!) pa opisuje,²⁸ kaj se mu je sanjalo med vojno, ki jo je previharil s Kirom Mlajšim, in kako so se mu sanje čudežno izpolnile. Bomo morda [25,53] rekli, da Ksenofont laže ali da ni pri zdravi pameti?

Domači primeri

Ampak čemu govorim o samih grških primerih? Naši so mi bolj pri srcu, sam ne [26,55] vem, zakaj. O naslednjem dogodku so se razpisali vsi zgodovinarji – vsi Fabiji in Geliji,²⁹ najbolj pred kratkim pa Celij. Ko so med latinsko vojno prvič potekale

²⁶ *Silénovi*: Silén iz Kalakte na Siciliji je spremljal Hanibala in o njem napisal zgodovinsko delo.

²⁷ *tale Homerjev stih*: *Iliada* 9,363 (prev. Sovrè, 1965, 190). Govorec je Ahil, ki grozi, da bo obesil trojansko vojno na klin in se vrnil v domačo tesalsko Ftijo. Sokrat s tem citatom namigne, da njemu samemu smrt pomeni vrnitev domov.

²⁸ *Sokratov učenec Ksenofónt ... opisuje*: Pomembni atenski zgodovinar in Sokratov učenec Ksenofont (ok. 428–ok. 354 pr. Kr.) se je pridružil vojnemu pohodu Kira Mlajšega (mlajšega sina perzijskega kralja Dareja II., padel je 401 pr. Kr.) proti njegovemu starejšemu bratu, prestolonasledniku. Ta pohod je opisal v delu *Anabasis*, na odlomka iz katerega (3,1,11–12 in 4,3,8) se tu sklicuje Ciceron.

²⁹ *vsi Fabiji in Geliji*: namig na dva rimska zgodovinarja, Kvinta Fabija Piktorja (roj. ok. 254 pr. Kr.) in Gneja Gelija (2. stol. pr. Kr.)

velike zaobljubne igre, so morali meščani nenadno zgrabiti za orožje in jih prekiniti, zato so jih sklenili prirediti znova. Tik pred odprtjem, ko so ljudje že posedli, pa je nekdo gnal skozi cirkus sužnja z rogovilo na vratu in ga zraven pretepal s šibami. Nedolgo zatem je pred rimskega kmeta³⁰ v spanju stopila prikazen z besedami, da ji predplesalec³¹ na igrah ni bil po volji, in mu ukazala, naj to sporoči senatu, toda kmet si ni upal. Spet je dobil isti ukaz in svarilo, naj ne preskuša moči prikazni, vendar si niti tedaj ni upal ubogati. Nato mu je umrl sin, v spanju pa je že tretjič prejel isti opomin. Ko je za povrh še ohromel, je dogodek naposled zaupal prijateljem. Po njihovem nasvetu se je dal na nosilih odnesti v kurijo, kjer je senatu nadrobno opisal svoje sanje ter čil in zdrav odkorakal domov. Zato je senat, tako pripoveduje izročilo, potrdil resničnost njegovih sanj in znova priredil igre. Pri Celiju beremo tudi, da je Gaj Grakh mnogim pravil, kako se mu je kot kandidatu za kvesturo v sanjah prikazal brat Tiberij in mu dejal, da lahko zavlaučuje, kolikor hoče, vendar bo moral umreti enake smrti kot on sam. Kot trdi Celij, je sam to zgodbo slišal, Gaj Grakh pa jo pripovedoval, še preden je postal ljudski tribun. In kje bi našli še zanesljivejšo napoved od teh sanj?

Ciceronove sanje

[28,59] Zdaj prihajam k tvojim sanjam. Seveda sem jih slišal že od tebe samega, toda še pogosteje mi je pripovedoval o njih naš Salústij.³² Ko si med pregnanstvom, ki je bilo za naju slavno, za domovino pa porazno, prenočeval v neki podeželski vili na Atínskem polju³³ in večino noči prebedel, si proti svitu naposled potonil v trden in globok spanec. Zato je Salústij, čeprav se je mudilo na pot, zaukazal tišino in te ni dovolil buditi. Okoli druge ure³⁴ pa si se prebudil in mu povedal svoje sanje: zdelo se ti je, da potrto tavaš po samoti in da te je Gaj Marij, čigar butara je bila ovenčana z lovorjem,³⁵ vprašal, zakaj si žalosten. Ko si povedal, da si bil nasilno

³⁰ *pred rimskega kmeta*: Po Liviju (*Od ustanovitve mesta [Ab urbe condita]* 2,36) in Valeriju Maksimu (*Spomina vredna dejanja in besede [Facta et dicta memorabilia]* 1,7,4) mu je bilo ime Tit Latinij.

³¹ *predplesalec*: Mišljen je pravkar omenjeni suženj. Igre so otvorili plesalci na čelu spreveda.

³² *Salústij*: osvobojenec Marka Cicerona, ki ga je spremljal v izgnanstvo

³³ *na Atínskem polju*: Atina je bilo volskovsko mesto v jugovzhodnem Laciju.

³⁴ *Okoli druge ure*: po naše med sedmo in osmo uro zjutraj

³⁵ *Gaj Marij, čigar butara je bila ovenčana z lovorjem*: Gaj Marij (157–86 pr. Kr.) je bil rimski vojskovodja in sedemkratni konzul, rojen v bližini Ciceronovega rojstnega Arpina; v letih 102 in 101 pr. Kr. je ubranil Rim pred germanskimi Kimbri in Tevtoni. Ciceron je

izgnan iz domovine, ti je stisnil desnico, te spodbudil k dobri volji in te predal v varstvo najbližjemu liktorju, naj te odpelje k njegovemu zaobljubnemu svetišču,³⁶ češ da te tam čaka rešitev. Tedaj je Salustij, kot pripoveduje, vzkliknil, da se ti obeta hitra in sijajna vrnitev, menda pa si bil videti vzradoščen tudi sam. Kajti kmalu sem dobil vest, da si ob novici, kako je senat na predlog konzula,³⁷ častivrednega in uglednega moža, sprejel veličastni sklep o tvoji vrnitvi prav v Marijevem svetišču in kako so ta sklep ljudje v nabito polnem gledališču pozdravili z neverjetnim hrumenjem in ploskanjem, izjavil, da se ne bi moglo primeriti nič bolj navdihnjenega od teh atinskih sanj.

Jasnovidnost

Saj se tudi beseda *praesagire* ("vnaprej slutiti") ne bi kar slepo udomačila, ko ne [31,65] bi bilo čisto nič na stvari:

Zdoma šel sem s slabo slutnjo [*praesagibat animus*], da bo moja pot zastonj.³⁸

Sagire namreč pomeni "imeti ostre zaznave"; zato starkam pravimo *sagae* ("vedeževalke, čarovnice"), ker trdijo, da veliko vedo, o psih pa, da so *sagaces* ("dobrega nosu"). Za človeka, ki zaznava stvari, še preden se pojavijo, torej uporabljamo glagol *praesagire*, vnaprej zaznavati prihodnost.

Prerokovanje v zamaknjenosti

V človeškem duhu potemtakem domuje neka zmožnost slutenja [*praesagitio*], ki [31,66] pronikne vanj od zunaj in se naseli v njem po božji volji. Če vzplamti premočno, se imenuje "zamaknjenost" [*furor*]: ta nastopi, ko se duh oddalji od telesa in ga razvname božanski vzgib.

Hekuba. Toda kaj v nenadnem besu zažarele so oči?

Kam je hipoma izginil modri in deviški sram?

napisal o njem slavilen ep, iz katerega navaja nekaj verzov v razdelku 1,47,106. Z butaro pa je mišljena butara s sekiro v sredi (*fascēs*), kakršne so nosili liktorji pred najvišjimi oblastniki kot znak sodne oblasti. Ovenčana je bila v znamenje zmage.

³⁶ k njegovemu zaobljubnemu svetišču: k svetišču v Jupitrovo čast, ki ga je dal Marij postaviti leta 101 pr. Kr. kot obeležje svoje zmage nad Kimbri. V njem je zasedal senat, ko je sprejel sklep o Ciceronovem odpoklicu iz pregnanstva.

³⁷ konzula: Publija Léntula

³⁸ Zdoma šel sem ... zastonj: navedek iz Plavtove *Aulularie* ali *Komedije o loncu* (2,2,1; prev. Gantar, 1991, 17)

Kasandra. Mati, ti, ki si v kreposti krona ženskega rodu,
moja usoda je, da širim praznoverni glas prerokb,
saj Apolon me potiska proti volji v vedeštvo.
O vrstnice, mojih blodenj se sramuje oče moj,
vrli mož! Za tebe, mati, čutim žalost, zase stud.
Razen mene si povila krasno deco – res boli,
da sem uporna, oni krotki, jaz za škodo, oni v prid.³⁹

[31,67] Kako nežni, ganljivi in z značajem skladni stih! Ampak to ne sodi k stvari. Tisto pa, za kar gre meni – da so prerokbe v zamaknjenosti po navadi točne –, slika naslednji odlomek.

Tu je, tu je plamenica,⁴⁰ vsa ovita v ogenj, kri!
Mnogo let bila je skrita; pogasite jo, ljudje!

Odslej ne govori več *Kasandra*, ampak bog v človeškem telesu:

In že na širnem morju se gradi
brodovje urno, prinašalec stisk;
že gre, že nam poseda morski breg
krvava vojska z rojem jadrnic.

Umetna metoda prerokovanja

[33,72] Če razlagamo znamenja s sklepanjem ali jih opažamo in beležimo ob dogodkih, teh načinov prerokovanja ne imenujemo naravne, kot sem že povedal,⁴¹ ampak umetne; mednje štejemo vedeževanje haruspeksov, avgurjev in razlagalcev sanj. Peripatetiki jih ne odobravajo, medtem ko jih stoiki zagovarjajo. Nekateri od njih temeljijo na starih zapisih in vedi, kot razodevajo etruščanske knjige o drobogled-

³⁹ *Hekuba ... v prid*: Ta in naslednja navedka so najbrž vzeti iz izgubljene tragedije *Hekuba* (*Hecuba*) Lucija Akcija (170–ok. 86 pr. Kr.), mlajšega Pakuvijevega sodobnika in zadnjega velikega rimskega tragiškega pesnika, ali iz prav tako izgubljene tragedije *Aleksander* (*Alexander*) izpod peresa rimskega pesnika Kvinta Enija (239–169 pr. Kr.), najbolj znane ga po svojem mitološko-zgodovinskem epu *Anali* (*Annales*) in tragedijah.

⁴⁰ *plamenica*: Mišljen je Paris. Njegovi materi Hekabi (lat. Hekubi) se je med nosečnostjo sanjalo, da je rodila gorečo baklo, ki je uničila vse mesto. Te sanje naj bi pomenile, da bo otrok, ki ga nosi, povzročil propad Troje, zato so ga starši ob rojstvu izpostavili. Rešili in vzredili so ga pastirji na gori Ida, med katerimi je tudi odrasel.

⁴¹ *kot sem že povedal*: Gl. 1,6,12.

ju, bliskih in grmenju ter vaše knjige o ptičegledju. Pri drugih pa sklepamo naglo in po okoliščinah, kakor je Homerjev Kalhánt iz števila vrabcev napovedal,⁴² koliko let bo trajala trojanska vojna, in kot pri dogodku, o katerem beremo v Sulovi zgodovini in si mu bil sam priča: ko je Sula na Nolskem polju⁴³ daroval pred poveljniškim šotorom, se je izpod oltarja nenadoma prikazala kača. Tedaj ga je haruspeks Gaj Postumij zarotil, naj vojsko nemudoma povede na pohod. Sula je res odrinil in pred mestom Nola zavzel močno utrjen samnitski tabor.

Če obstajajo bogovi, obstaja preroška zmožnost

Da pa [preroška zmožnost] zares obstaja, sklepajo stoiki takole: [38,82]

“Če bogovi obstajajo, vendar ljudem ne razodevajo prihodnosti, je možnosti pet: 1. za ljudi jim ni mar; 2. prihodnjih dogodkov še sami ne poznajo; 3. po njihovem mnenju ljudem poznavanje prihodnosti ne koristi; 4. zdi se jim nezdružljivo z njihovim veličastjem, da bi ljudem dajali vnaprejšnje namige; 5. takih namigov ne morejo dajati niti sami bogovi. Toda ne drži, da jim za nas ni mar (saj so dobrotniki in prijatelji človeškega rodu); ne drži, da ne poznajo svojih lastnih odlokov in načrtov; ne drži, da nam poznavanje prihodnjih dogodkov ne koristi (če jih bomo poznali, bomo namreč previdnejši); ne drži, da se bogovom zdijo napovedi nezdružljive z njihovim veličastjem (saj ni večje odlike, kot je dobrotljivost); ne drži, da prihodnosti ne morejo spoznati vnaprej. Potemtakem ne drži, da bogovi obstajajo, vendar nam ne pošiljajo [38,83] znamenj prihodnjih dogodkov. Ker obstajajo, torej tudi pošiljajo znamenja. Če jih pošiljajo, pa ne drži, da nam ne omogočajo dognati njihovega pomena (saj bi jih v tem primeru pošiljali zaman); in če nam to omogočajo, ne drži, da preroška zmožnost ne obstaja. Preroška zmožnost torej obstaja.”

⁴²iz števila vrabcev napovedal: Prim. *Iliado* 2,301–329; med grškimi daritvami je smuknila izpod oltarne mize kača, zlezla na drevo in tam požrla osem mladih vrabcev z njihovo materjo vred, nato pa okamenela. Videc Kalhant je to raztolmačil kot znamenje, da se bodo Grki devet let vojskovali pred Trojo, deseto leto pa vdrli vanjo.

⁴³Sula na Nolskem polju: Lucij Kornélij Sula (ok. 138–78 pr. Kr.) je bil rimski vojskovodja in vodja aristokratske stranke proti Marijevi ljudski stranki v državljanski vojni, v letih 81–79 pr. Kr. pa diktator v Rimu. Mesto Nola leži v Kampaniji severovzhodno od Neaplja. Gre za dogodek iz t. i. zavezniške vojne (ok. 90–88 pr. Kr.), v kateri so se italški zavezniiki (med njimi najprej Marsi in Samniti) uprli Rimu ob spoznanju, da jim ni pripravljen podeliti državljskih pravic.

Sibilinske knjige

- [43,97] Vračam se k domačim zgledom. Kolikokrat je senat ukazal decemvirom,⁴⁴ naj pogledajo v sibilinske knjige! V kako pomembnih zadevah in kako pogosto je ubogal izreke haruspeksov! Kajti ob vseh znamenjih, ki so rimskemu ljudstvu naznanjala velike vojne in pogubne prevrate – ko sta se nekoč prikazali dve sonci, drugič tri lune in tretjič nebesne bakle,⁴⁵ ko je sonce posijalo ponoči, ko se je z neba zaslišalo bobnenje, ko se je na videz odprlo nebo in so se v njem prikazale [ognjene] krogle,⁴⁶ ko je senat dobil poročilo o zemeljskem plazu pri Privêrnu, ko se je prst sesedla v neznane globine in so Apulijo pretresli silni potresi – vselej so se prerokbe haruspeksov ujemale s Sibilinimi verzi.

Čudeži

- [43,98] Pa takrat, ko se je pričel znojiti Apolonov kip v Kumah in kip Zmage v Kapui? Pa rojstvo dvospolnika, mar ni bilo to usodno znamenje? Pa takrat, ko se je reka Atrát obarvala s krvjo? Pa ko se je ulila ploha – marsikdaj kamenja, večkrat krvi, včasih prsti in nekoč celo mleka? Pa ko je udarila strela v Kentavrov kip na Kapitolu, v vrata in v nekaj ljudi na Aventinu,⁴⁷ v svetišče Kastorja in Poluksa v Tuskulu in v svetišče boginje Pietas⁴⁸ v Rimu: mar niso haruspeksi vsakič prerokovali dogodkov, ki so se pozneje res pripetili, in mar niso našli istih napovedi tudi v Sibilinih knjigah?

Slutnje

- [45,102] Poleg božjih glasov so pitagorejci namenjali pozornost tudi človeškim besedam, ki jim pravijo “omeni”. Ker so jim naši predniki prav tako pripisovali moč, so pred vsakim opraviлом izgovorili besede: “Da bi bilo dobro, ugodno, srečno in uspešno!” in pri javnem bogoslužju vedno zaukazali, naj ljudje “pazijo na jezike”, pri razglasitvi latinskega praznika pa, naj “se vzdržijo pravd in sporov”. Tudi kadar je opravljal ustanovitelj bodoče naselbine očiščevalno daritev in kadar je poveljnik pregledoval vojsko ali cenzor ljudstvo, so za vodnike žrtvenih živali

⁴⁴ *decemvirom*: desetim (pozneje petnajstim) varuhom sibilinskih knjig, katerih naloga je bila poiskati nasvet v njih, kadar je tako zahteval senat

⁴⁵ *nebesne bakle*: meteorji, utrinki

⁴⁶ [ognjene] krogle: Ognjena krogla je vrsta zelo svetlega meteorja (druga vrsta je bolid).

⁴⁷ *na Kapitolu ... na Aventinu*: dva izmed sedmerih gričev, na katerih je bil zgrajen Rim

⁴⁸ *Pietas*: boginja otroške ljubezni z dvema svetiščema v Rimu

izbirali ljudi s srečenosnimi imeni. Prav tako pazita konzula pri naboru, da se kot prvi vpiše kak vojak s srečnim imenom. Sicer pa veš, da si to kot konzul in kot vojskovodja tankovestno upošteval tudi sam. In podobno velja po sklepu naših prednikov prva glasovalna centurija⁴⁹ za omen poštenih volitev. [45,103]

Naj navedem nekaj znanih omenov. Luciju Pavlu so za njegovega drugega konzulata zaupali vojno s kraljem Perzom.⁵⁰ Ko se je proti večeru tega dne vrnil domov in poljubil svojo hčerkico Tercijo, ki je bila takrat še zelo majhna, je opazil, da je nekam potrta. "Kaj je, Tercija moja?" je vprašal. "Zakaj si žalostna?" "Očka," je odgovorila, "Perza je umrl." Tedaj je objel deklico še tesneje in rekel: "Hčerka moja, to sprejemam kot omen." Poginil je namreč psiček s tem imenom. Od Lucija Flaka,⁵¹ Marsovega svečenika, pa sem na lastna ušesa slišal naslednjo zgodbo. Metelova hči Cecilija je hotela najti moža za sestrino hčerko, zato se je po stari šegi odpravila v neko kapelico, da bi prejela omen. Deklica je stala, medtem ko je Cecilija sedela na stolu. Ko dolgo ni bilo nobenega glasu, je deklica naposled izčrpana zaprosila teto, naj ji dovoli malo počivati na njenem sedežu. Ta je odgovorila: "Seveda, punčka moja, prepuščam ti svoj prostor." Omen se je uresničil, kajti Cecilija je v kratkem umrla, deklica pa se je omožila z njenim nekdanim soprogom. Popolnoma jasno mi je, da take zgodbe lahko omalovažujemo ali celo zasmehujemo, toda omalovaževati božje napovedi je eno in isto kot ne verjeti v bogove. [46,103] [46,104]

Znamenja pred Cezarjevo smrtjo

Najtehtnejši dokaz, ki nam prežene vsak dvom, so dogodki malo pred Cezarjevo smrtjo. Tistega dne, ko je prvič sedel na zlati prestol in nastopil v škrlatni obleki, [52,119]

⁴⁹ *prva glasovalna centurija*: O zadevah, ki so jih predstavili državni uradniki, so Rimljani (vsaj formalno) še do 3. stoletja po Kr. glasovali na ljudskih zborovanjih. Ta so bila treh vrst: kuriatska, centuriatska in tributska, kakor je bilo tudi ljudstvo razdeljeno na tri vrste upravnih enot: kurije (okrožja), centurije (prvotno vojaške stotnije) in tribuse (okraje, ki so obsegali po več okrožij). Na centuriatskih zborovanjih je bila ena izmed centurij izžrebana, da je glasovala prva. Njeno glasovanje je veljalo za predznamenje (*omen*) in je bilo odločilno, ker so se druge večinoma zgledovale po njej, še zlasti če se je v njenem imenu skrival kak dober pomen (npr. *Valeria* iz *valeo* "močan sem").

⁵⁰ *Luciju Pavlu ... s kraljem Perzom*: V tretji makedonski vojni je Lucij Emilij Pavel (ok. 230–160 pr. Kr.) v bitki pri Pidni leta 168 pr. Kr. temeljito premagal makedonskega kralja Perza ali Perzêja (vladal 179–166 pr. Kr.).

⁵¹ *Lucija Flaka*: Verjetno je mišljen Lucij Valerij Flak, eden od pretorjev leta 63 pr. Kr., ki je izvedel aretacijo Katilinovih privržencev. Ko je bil pozneje obdolžen izžemanja v zaupani mu provinci, ga je Ciceron branil.

je opravil daritev, v drobovju tolstega vola pa ni bilo srca. No, menda ne misliš, da bi katero koli bitje, ki ima kri, moglo živeti brez srca? Vendar Cezarja ta osupljivi dogodek ni prestrašil kljub Spurínovim⁵² svarilom, da se je bati za njegovo razumnost in življenje, ker ima oboje sedež v srcu.⁵³ Naslednjega dne je manjkal vrhnji del jeter. Teh znamenj mu nesmrtni bogovi seveda niso pošiljali zato, da bi se smrti obvaroval, ampak da bi jo predvidel. Kadar torej v drobovju ne najdemo organov, brez katerih daritvena žival ne bi bila mogla živeti, nam mora biti jasno, da so manjkajoči deli izginili v samem hipu žrtvovanja.

Sokratov dajmon

[54,122] To bo brez dvoma isto, kar pripoveduje izročilo o Sokratu in kar mu v svojih knjigah pogosto polagajo na jezik njegovi učenci: da obstaja nekakšen božji glas, imenuje ga *δαίμωνιον*, katerega je vedno ubogal in ki ga nikoli ni spodbujal, temveč ga je pogosto odvrnil od njegovega namena.⁵⁴ Ravno Sokrat (kakšnega boljšega poroka bi si še želeli?) je Ksenofontu na vprašanje, ali naj se pridruži Kiru, naprej razložil svoje lastno mnenje, nato pa pristavil: "Tudi moj nasvet je seveda zgolj človeški, glede nejasnih in negotovih stvari pa se je po mojem mnenju treba obrniti na Apolona." Na Apolona so se zastran pomembnejših zadev vedno obračali tudi Atenci v imenu države.

[54,123] Prav tako je zapisano, da je nekoč zagledal svojega prijatelja Kritona s prevezanim očesom in vprašal, kaj se je zgodilo. Na Kritonov odgovor, da se je sprehajal po polju, tedaj pa se je sprostita upognjena vejica in ga sunila v oko, je pripomnil: "Ker se nisi zmenil za moje klice, ko me je obšla božanska slutnja kot ponavadi." In ko so pod Láhesovim poveljstvom izgubili bitko pri Délionu⁵⁵ ter je bežal skupaj z njim, na razpotju ni hotel ubrati iste poti kot drugi. Spraševali so ga, zakaj ne, pa je odvrnil, da mu brani bog; in res, tisti, ki so že zbežali po drugi poti, so naleteli na sovražnikovo konjenico. Antipater je zbral celo množico čudežnih Sokratovih slutenj, vendar jih ne bom omenjal, saj jih ti poznaš, jaz pa se jih spo-

⁵² *Spurínovim*: Spurína je bil etruščanski haruspeks, ki je Cezarja posvaril pred bližajočimi se marčevimi idami – 15. marcem.

⁵³ *ker ima oboje sedež v srcu*: Po antičnih predstavah je bilo sedež razuma srce.

⁵⁴ *nekakšen božji glas ... od njegovega namena*: Prim. Platon, *Apologija* 31d.

⁵⁵ *pod Láhesovim poveljstvom ... bitko pri Délionu*: Lahes je bil atenski poveljnik (padel v bitki pri Mantineji leta 418 pr. Kr.), Délion pa bojotsko mesto z Apolonovim svetiščem, zgrajenim po vzoru njegovega svetišča na otoku Delos. Omenjena bitka je potekala v letu 425/424 pr. Kr.

minjam tudi brez tega. Toda tale filozofova izjava⁵⁶ je veličastna, malone božanska: ko je bil brezbožno obsojen, je dejal, da gre v smrt povsem hladnokrvno, ker mu bog niti ob odhodu od doma niti ob prihodu na govorniški oder, s katerega se je zagovarjal, ni dal običajnega znamenja, da mu grozi kaj zlega.

BIBLIOGRAFIJA

FALCONER, W. A. (1964): *Cicero: De senectute, De amicitia, De divinatione*, dvojezična izdaja in spremna besedila, The Loeb Classical Library, Harvard University Press, Cambridge, Mass./London.

FREYBURGER, G., SCHEID, J. (2004²): *Cicéron: De la divination*, prevod in komentar. Spremna beseda A. Maalouf. Les Belles Lettres, Pariz.

GANTAR, K. (1991): *Titus Maccius Plautus: Aulularia ali Komedija o loncu*, prevod in spremna besedila, Založba Obzorja, Zbirka Iz antičnega sveta 27, Maribor.

SOVRÈ, A. (1965): *Homer: Iliada*, prevod, DZS, Ljubljana.

⁵⁶ tale filozofova izjava: Prim. Platon, *Apologija* 40a–c.